

19704

U W A G I

O nowym Instrukcyi Publiczney układzie,
przez Kommissyą Edukacyi Narodowej
uczynionym ; ku objaśnieniu chcących o
nim wiedzieć i sądzić.

EDUKACYA NARODOWA jest interessem publicznym.

Należało do Stanow Rzpłtey obynsić sposob, ktorymby ćwiczenie Młodzi zostawało pod jey dozorem. Należy do Obywatelow składających Narod, i mających uczestniństwo w rządzie, wiedzieć i sądzić o tym, co się w ułożeniach i rozrządzeniach do tego końca poczynionych dzieie. Ma więc każdy Obywatel prawo, mając powinność, byź troskliwym o rozrządzeniu i sposobie uczenia Młodzi Narodowej. Instrukcyja jest częścią Edukacyi; bo oświecenie rozumu przez potrzebną naukę, razem z wprawą młodego człowieka w dobre obyczaje, w cnotę i poczciwość, składa całość Edukacyi.

Ale, żeby w tey rzeczy, iako i w każdej ogólnie mówiąc, byź przyzwoitym Sędzią, trzeba procz gorliwości, mieć koniecznie zupełną i gruntowną wiadomość tego, o czym się sądzić ma: dopieroż kiedy idzie o porównanie dwoch rzeczy, lub dwoch sposobow wykonania oney. Inaczej eheć sądzić, byłoby porywcznością i wykroczeniem przeciw słuszności, i przeciw przyrodzonemu światłu.

Idzie tu o osądzenie między reformą instrukcyi publiczney ułożoną od Kommissyi Edukacyiney, i między dawniejszym prowadzenia nauk sposobem.

A

Żeby

Zeby można w tey mierze dać zdanie godne rozsądnego i sprawiedliwego człowieka , to jest : żeby sądzić z pewnością i nie podpaść błędowi , lub winie niesłuszności , należy nayprzod ustawnić : Co za cel instrukcyi Młodzieży Polskiej ma być zamierzony od każdego kochającego Ojczyznę i oświeconego Obywatela ; dopiero nwiadomić się , czyli takowy cel w układzie swoim zamierzyła Kommissya Edukacyina ? Powtore należy roztrząsać : jakie nauki , jakie onych rozrządzenie nayzdolnieysze jest do otrzymania takowego celu ; i czyli w samey rzeczy reforma instrukcyi publiczney wprowadza wybor i porządek nauk przyzwoltszy ku założonemu końcowi. Naostatek zważyć przyczyny , z których wątpliwości boiaźni i zarzuty , względem przedsięwziętey w sposobie uczenia odmiany , wynikaia . Każdy rozsądny nie może odrzucić tych na rozumie ugruntowanych warunkow , nim do sądzenia w tey mierze przystąpi , albo nie powinien się w sądzenie wdawać.

I. Jakiż cel z powodu zdrowego zdania i miłości Ojczyzny powinien być zamierzony instrukcyi publiczney ? Oto , aby Młódź nabyła na wiek dalszy potrzebne światła , ktoreby ją kierowały w życiu prywatnym i w życiu publicznym do zupełnego wykonania , co powinien człowiek , Chrześcianin i Obywatel , aby i sobie , i drugim stał się pożytecznym. Instrukcyja do tego celu wszędzie potrzebna , w Rzpltey naszym naypotrzebnieyszą jest. W Państwach udzielnym Monarcha z pomiędzy niezliczonych kraiowych ludzi wybrać może kilka oświeceńszych , dobrze umieiętnych osob na Ministrów , i na tym przestaie. W Rzeczypospolitey każdy Szlachcic , iako zaszczycony prerogatywą prawodawstwa , mogący sprawować urzędy publiczne , i wpływać zawsze w rząd kraiowy , powinien mieć dobrze do takowych końcow przysposobiony umysł i objaśniony rozum ; albo stanie się niezdatnym do swojego powołania , i wyda się na niebezpieczeństwo tyliącznych błędow szkodliwych powszechności narodowey.

Patrzmyż teraz , czyli ten iedynie konieczny , a oraz nayszlachetnieyszy cel założyła sobie Kommissya Edukacyi Narodowey w terażnieyszym układzie nauk publicznych ?

Obwieszczenie względem Książ Elementarnych wydane od teyże Kommissyi , składem jest i tłumaczem iey myśli w tey rzeczy. To piśmo bierzemy za fundament do roztrząsania ninieyszego ; z niego iedynie poznać układ nauk , z niego o reformie nauk sądzić mamy. (a)

W pier-

(a) Kto nie czytał tey książeczki , nie może o reformie nauk sądzić , nie może ani iey obwiniać , ani bronić , bo nie wiedziałby o czym mowa.

W pierwszym zaraz Artykule obwieszczenia tego, Kommissya tak się tłumaczy. "Szkoły Woiewodzkie są szkoły Edukacyi publiczney po Woiewodztwach wyznaczone, w których Młodzież "wprawiona w dobre obyczaje, i ćwiczenia w użytecznych naukach będzie, tym nayszczegulniey końcem, aby wychodząc z "tychże szkół, znajdowała się zdolną do wszelkich Stanow, i do "dalszych nauk, tymże Stanom właściwych; co samo uczyni Młodzież Narodową nayszdolnieyszą służyć Ojczyźnie."

W Artykule VI. mówiąc do biorących przed się pisanie Ksiąg Elementarnych, zaleca im. "Aby zawsze mieć przed oczyma ten "jedyny nauk i ksiąg cel, pożyteczność w życiu i spółkowaniu ludzkim. Instrukcyja częścią jest i pomocą Edukacyi człowieka: a "Edukacyja czynić go powinna enotliwym i dla drugich pożytecznym."

Z tych wyrazow i tylu innych pism, i rozrządzeń, iawnie każdy widzi zamierzony w ćwiczeniu młodzi koniec. Możnaż inny przyzwoitszy, Szlachcie Polskiej właściwszy i zacnieyszy cel naukom założyć?

II. Cała rzecz teraz idzie, zważyć czyli nowe rozrządzenie instrukcyi zdolne jest doprowadzić Młodź Narodową do tego końca, i czyli nie łatwiej, pewniey i skuteczniey nad dawnieyszy uczenia sposob doprowadzić może? Młodzian szlachetnie urodzony ma być człowiekiem prywatnym, mającym domowe związki, domowe potrzeby, domowe sprawy, a mianowicie ma być Ziemianinem: którym to imieniem miło i chwalebno było nazywać się przodkom naszym w owych wiekach dobrych obyczajow, szlachetności umysłu, męstwa, i sławy Narodu. Tenże sam Młodzian ma być człowiekiem publicznym, wchodzącym w rząd naywyższy krajowy, stanowiącym prawa, Urzędnikiem dozierającym ich wykonania. Chrześcijańska Religia ma w nim gruntować i poświęcać powinności człowieka, i powinności Obywatela. Zeby więc nauki były pożytecznymi dla Młodziana to naznaczenie mającego; trzeba: aby go w obowiązkach oświecały, uczyły wykonania powinności, uczyniły go zdatnym do rządzenia się w domu, i do rządzenia w Rzpltey. Dobrze będzie, kiedy do tych istotnych umiejętności przylączą się nauki miłe, bez których szpetnie jest pokazać się na świecie człowiekowi dobrze urodzonemu.

Ktoreż są nauki w tym nowym rozrządzeniu przepisane od Kommissyi Edukacyjney? Weźmy znowu przed oczy wspomniane *Obwieszczenie*. Artykuł II. wymienia je i wylicza. Artykuł III. stawia tablicę okazującą układ nauk i porządek między niemi.

Nauka Chrześcijańska położona jest na czele wszystkich innych. Ta podług przepisu tamże wyrażonego, przez pierwsze trzy

lata w szkole, przez cztery następujące w kościele na kazaniach dawana będzie. Ciągłe więc Młodź Polska uczyć się będzie Religii przez cały bieg siedmioletniego w szkołach ćwiczenia. Nigdy więcej czasu na wpoenie w umysły i serca Młodzi prawd i nauk Wiary, w żadnym kształcie instrykcyi, w żadnych szkołach nie dawano.

Do nauki Chrześcijańskiej przyłączona zaraz jest nauka moralna. "Nauka ta, słowa są przepiśu w Artykule III. na prawie "przyrodzonym zařadzona, stopniami przez wszystkie Klasy prowadzona, zakończy się na prawie politycznym, na prawie Narodow, i wiadomości prawa Polskiego." Przez stopnie, ktoremi obyczajowa nauka prowadzona byđ ma, rozumie się rozłożenie iey przez szkoły, przyřosowane do poiętności i wieku rosnącego dziecięcia, i do okoliczności, w ktorych się znajduje. J tak dawać mu będą porządnie nauki o powinnościach ku rodzicom, krewnym, nauczycielom, rowiennikom, slugom, przyjacielom &c. Podwyższać się będą nauki z powiękzszanym wiekiem. Powiedzą mu, co winien sąsiadom, współobywatelom, zwierzchności. Oyczyźnie, powszechności ludzkiej; oświecą go, iakie są każdego stanu, każdego urzędu obowiązki; iako każdy Obywatel ma prawo byđ wolnym, byđ swojej własności pewnym, byđ w używaniu iey bezpiecznym. Toż dopiero cały bieg tey nauki zakończy podanie wiadomości prawa politycznego, prawa narodow, a mianowicie prawa oyczytęgo.

Założywszy cały fundament instrykcyi młodego Polaka na Chrześcijańskiej i moralney nauce, idzie podział innych szczególnym Kląsom wyznaczonych. Przepisana jest nauka języka Łacińskiego. Nikt mający światło rozumu, nie będzie śniał twierdzić, iż nauka słow celować ma przed nauką rzeczy. Ale wiek młodzy ma w swym udziale żywszą pamięć; sposobniejszy zatym jest do nabycia językow. Uczenie więc onych zaczynać się powinno w pierwszych Kląsach. Z opisu względem łaciny, "nauka iey "szczegulniey ma byđ dawana w trzech pierwszych szkołach, w "dalszych niezanieđbana, w ostatniey przy Retoryce powtorzona, "a nierozdzielnie zawsze idąca z nauką języka Polskiego; to jest z uważnym ksiąg i pism Polskich czytaniem, ćwiczeniem się w pisanii Polskim, i wykształceniem wymowy oyczytęy. Możnaż więcej czasu nauce języka łacińskiego naznaczać? Niepodobna wydziwić się, iak mogli niektorzy czynić zarzut, iakoby uczenie języka łacińskiego w nowym szkoł układzie zanieđbane było, kiedy do przekonania fałszu zarzutu tego dofyć jest mieć oczy na przebieżenie tablicy układ i porządek nauk zawieraiący? Owszem
w tym

w tym rozrządzeniu obrane są sposoby łatwiejszego nabycia łaciny, i lepszej łaciny. Zlecone jest Grammatyki rozsądne i do pojęcia a potrzeby dzieci stosowane napisanie. Gotują się z najlepszych autorów łacińskich miejsca wyjęte, i do materyi nauk każdej Klasy właściwych dobrane, żeby snadniey i mocniey pamiętały się słowa i wyrazy, kiedy razem z nauką rzeczy złączone będą. Jest w robocie Dykcyonarzyk łaciński mały, a dokładny dla począynających. Zaleca się zawsze nauczycielom tłumaczenie autorów z rozsądnym przytstofowaniem uwag grammatycznych. J przy tym wszystkim można mówić: że nauka łaciny opuśczonea jest w nowym rozrządzeniu? zwłaszcza: że ta nauka nie jest jedną z istotnych dla człowieka i obywatela umiejętności, ale środkiem tylko pomocnym do potrzebnych wiadomości.

W ktorymkolwiek stanie żyć ma człowiek młody; czyli swoim własnym domem i majątkiem, czyli cudzym zawiadować, nigdy się bez rachunku nie obejdzie; tyśiączne zdarzające się okoliczności dadzą mu poczuć potrzebę rozmiaru dobr, granic, pol. Nadto każdy Obywatel Rzeczypospolitey powinien być żołnierzem. Nie można w tych wiekach być żołnierzem bez umiejętności liczby i rozmiaru, Arytmetyka więc i Geometyra dobrze urodzonymu jest koniecznie potrzebna. Temi naukami opatrzoney Obywatel, choćby sam ustawicznym ich używaniem bawić się daley nie mógł; znać się jednak będzie zawsze na cudzych robotach, w kalkulacyi, w gospodarzkich rachunkach, w podawaniu plant na domy, folwarczne budynki, fortece, w rozmiarach ziemi, w braniu jej wagi, wod zastanowieniu &c. Zwłaszcza: że podług myśli i przepisu Kommissyi Edukacyney, rzeczzone nauki tak podawane być mają, aby się w wysokości w nich nie wdawać, aby ie do użycia obywatelskiego stosować. Procz tego, wszyscy już znający się na rzeczach, nadto przekonani są, iak wiele Geometyra pomaga do rozsądnego, gruntownego i pewnego w każdej rzeczy myślenia. Ponieważ przez nią wzwyczaia się rozum, iasno widzieć rzeczy, dobrze o nich sądzić, dobrze jedno z drugiego wnosić; przeto jest najlepszą praktyczną Logiką. Sprzeciwiać się takowemu ustanowieniu, byłoby albo się na rzeczy samey nie znać, albo rzetelnego pożytku nie chcieć.

Te same względy pobudką były przepisania nauki Fizyki, to jest poznania rzetelnego przyczyn i skutkow przyrodzonych, ile te drogą zmysłow i doświadczenia poznane być mogą; ruguiąc z tey wyborney umiejętności niepotrzebne spekulizacye i bałamutne subtelności. Całe Fizyki uczenie się zawsze ma dążyć ku użyciu na swoy i krajowy pożytek. Nauka Mechaniki, to jest: zna-

nia

nia i stawiania machin pożytecznych, iakie są młyny, tartaki, śępy &c. równie iako Hydraulika i Hydrostatika podające wiadomość mocy, wagi, biegu, obrotu wody, podające sposoby kierowania tego żywiołu na korzyść szeregelną i powszechną, nierozdzielne są takowey Fizyki części.

Od Fizyki tym trybem prowadzoney, tak człowiekowi rządmemu i dobrze urodzonemu Ziemianinowi przystoyney, nie może być odłączona historia naturaba: to jest opisanie rzeczy, które człowiekowi Dawca natury nadał. Czyli to są zwierzęta, czyli krzewy i rośliny, czyli co ziemię otacza, lub co ziemia w swych wnętrznościach zawiera.

Z taką ieszcze Fizyką, z taką umiejętnością dzieł i darow natury, przyrodzony jest związek wiadomości o rolnictwie i ogrodnictwie. Te są albowiem wiadomości naycelniejszye, naywłaściwszye rodzajowi ludzkemu, uczące człowieka i znać dary Boże, i używać ich na pożytek naypewniejszy i naysprawiedliwszy, wiadomości każdemu dobra ziemskie posiadającemu potrzebne, a mającniejszym i Panom potrzebniejszye. Rozumieć: że już nic nie ma więcej do nauczenia się w gospodarstwie, że w nim wszystko naydoskonaley idzie, byłoby znakiem wielkoy niewiadomości i prostacka, byłoby błędem przeciwnym doświadczeniu tylu znacznych Ziemianow i dziedzicow, którzy wiele w sposobie rolnictwa poprawili, którzy go codziennie do lepszego stanu przywodzą. Zlecono jest zabierającym się do pisania ksiąg na szkoły w tey materiy, aby chroniąc się wymysłów, i samą nowością ciekawych wynalazków, uwagi gospodarskie na praktyce i doświadczeniu zadawali; mając wzgląd na nasz kraj, i do okoliczności miejscowych przestrogi i przepisy swoje stosując. Czemuż zawczasu Młodzian nie ma wchodzić w poznanie tego gruntowne, co ma być jedną z naywiększych życia iego zabaw, zwłascza, że te nauki wyższym już szkołom naznaczone są? Jeżeli nie zabierze zupełney zności gospodarowania w tym ćwiczeniu, nabierze bez wątpienia pewne, fundamentalne prawdy i nauki fizyczne, do których potym przystąpiwszy, używanie i praktyka uczyni go obiaśnionym gospodarzem, pewnym w swoich rozrządzeniach, poznającym się na niedbalstwie i oszukaniach włodarzow, Ekonomow &c. (b) nabierze gustu w rolnictwie i ekonomii, która da mu lubić wieść, ochroni go od tęsknoty do miasta, a przeto ochroni obyczaje i majątki, uczyni go dalekim od podłości, przedayności zdań i honoru, od szukania nieprzywoitym sposobem polepszenia swojej fortuny, znając naypierwszy i naypewniejszye dostatkow

---

(b) Male agitur cum domino, qui villicum audit, non docet. *Cato.*

statków źródło w ziemi. Nie byłoby rzeczą dziwną i żalofną, gdyby w kraju takim, jaki jest nasz, gdzie zawsze a oobliwie w tych nieszczęśliwych czasach jeden jest, albo z bogacenia, albo utrzymania się sposob, w ziemi, w rolnictwie, żeby mowę w takim kraju ganiono zamiar przygotowania wczesnego Młodzi do tych najgodniejszych człowieka i Ziemianina zabaw?

A że człowiek nabierając znajomość, co go otacza, co mu do używania służy, jeszcze bliżej ma znać siebie samego, a to nie tylko ile do duszy i władz iey, co ma z moralney i logiczney nauki, ale też fizycznie, przepisana jest na szostą Klasyę wiadomość o człowieku względem zachowania zdrowia. Nie zamierza się w tym naznaczeniu nauka lekarska, bo ta do Univeritates odesłana, daleko więcej zawiera w sobie, niż w wiadomości przepisanej założono; ale, żeby człowiek znał swoją konstytucyę, temperament, stan zdrowia, skłonności do chorob, sposób zachowania zdrowia przez obchodzenie się przyzwoite w pokarmie, napoiu, pracy, ruszaniu się, nic nie jest nad tę naukę pożyteczniejszego. Bez zdrowia nie masz szczęśliwości. Łatwiej jest zachować zdrowie, niż utracone odzyskać. Nie wszędzie są lekarze. Nie powinienże nadto człowiek mający ludzkość i czułość, człowiek rządzący się miłością Chrześciańską, zwłaszcza Szlachcic posiadający dobra, życzyć sobie, starać się o to, aby był w stanie, ostrzegać i ratować nędznych wieśniaków względem zdrowia ich, nie wdawiając się w oobliwsze leki, ale ochraniając od błędów zwyczajnych popolstwu w używaniu szkodliwych rzeczy. Gdyż więcej ich ginie przez opaczne chwytanie się lekarstw, niż przez niedostatek lekarstw i moc chorob. Nie czyniaż tego pełni litości po swoich włościach Panowie i Panie: z większą pewnością czynić się to będzie po nabytey zawczafu około człowieka i zdrowia fizycznej wiadomości. Te to są cele podania tey nauki. Prostota i nieczułość sama zbraniać się iey może.

Przepisana jest na siódmą Klasyę Retoryka, z ostrzeżeniem, aby na niepotrzebnych przepisach, preceptach, które wymownym nie czynią, czasu i pracy nie trawić, aby pokazywać, i samych ćwiczeniem, a dobrych przykładów podawaniem uprawiać, iaka to wymowa Obywatelowi Rzeczypospolitey przystoi, iak na sądach, iak na obradach, iak w innych przygodach publicznych mowiona: aby ostrzegać młodego o błędach popolicie trafiających się niedoskonałym mowcom; iakie są podchlebstwa, rozwlekłość w mowieniu, zbyt slow, niedostatek rzeczy, złe albo żadne myśli, i wyrazow z sobą skleienie, nie dobrze iedney z drugiej wnoszenie, niedostatek powagi w głosach &c. Położona jest ta nauka

nauka w ostatniej Klafie, gdzie uczeń więcej rzeczy i gruntownych wiadomości nabywszy, gdzie ucząc się powszechnego i oycznego prawa, jest w sposobności mowienia nieczczego i na famych słowach przeftającego, ale pełnego myśli i mocy.

Poetyka mająca za materyą mowę wiązaną, nieodftępnie z Retoryką idzie. Wykfztalci ona dowcip, ożywi imaginacyą, uczciwą rozrywkę w czasy wolne, w czytaniu dobrych Poetow przygotuje, temu, który zdatność i ochotę do wierzopiftwa w sobie znajduje, poda dobre wzory. Ostrzeżę się wybor autorow uczciwych.

Wiadomości o naukach, kunftach i rzemioflach, dadzą znaiomość, iako nauki i sztuki na świecie się zaczęły, iak rofły, upadały, i wskrzefzone bywały. Z nich człowiek dobrze urodzony wiedzieć będzie, w którym się mieyscu, w którym kraju rzecz iako do używania publicznego i domowego lepiej robi, ostrzeże się od ofzukania i zdzierftwa kupcow, rzemieślnikow, przychodniow. Poznanie takowe w wielu obywatelach wzbudzi i okaże im łatwą drogę mienia w swoim kraju potrzebnych i pożytecznych rękodziel z rozładnym rozeznaniem i wybieraniem tych, które się z potrzebą i materyałow krajowych dostarczeniem zgodzą od tych, co zbyt kowi i okazałości tylko z wielkim wydatkiem, a małą korzyścią służą; nauczy polepszać i doskonalić fabryki iuż w kraju ustanowione.

Logika zdrowa od bałamuctw, i wykwintow dzikich oczyszczona, poda uwagi na władze i działania duszy, przepifze preftrogi do unikania błędow, i pokaże, iaką drogą w każdey materyi, i publiczney i prywatney, poznać prawdę, i drugim ją okazać. Gdyż w każdym postępowaniu ludzkim znajdować się powinna zdrowa Logika, to jest rozładne rozumu od Boga człowiekowi danego używanie. Grunt jest z natury i wychowania, nauka Logiki tylko jest pomocą. Zalecono, aby uczniowie w taką Logikę, to jest w uważanie rozładne każdey rzeczy podług ich wieku, w związek w mowieniu i czynieniu przez cały bieg instrukcyi wprawiani byli.

Nakoniec historya dzieiow ludzkich z geografią człowiekowi prywatnemu dla wpaiania weń, przez ftawione przykłady, miłości cnoty, i wftretu wyftępku, dla domowego rządzenia się, dla zabawy przyftoyney wielce pożyteczna, człowiekowi publicznemu do znania rządow, spraw pofpolitych, chronienia się błędow w traktowaniu z obcemi Państwami koniecznie potrzebna, ma przez cały Klafs przeciąg mieysce w tym układzie.

Otoż

Otoż są nauki, oto ich rozłożenie podług nowey szkół uftawy, iak zowią reformy. Odwołując się do zdrowego zdania, do rozumu oświeconego i znającego się na rzeczach, o których tu mowa, można bezpiecznie zapytać; nie iestże takowa instrukcyja nayzdolniejszya do gruntownego Młodzi wyćwiczenia i wyuczenia ich, byź ludźmi sobie i Oyczyźnie pożytecznemi? można bezpiecznie zapraszać każdego, komu się ten nie podoba, aby lepszy układ instrukcyi publiczny podał, zawsze zmierzając do tych celow, które nigdy w edukacyi Młodzieży Polskiej z oka spuszczać nie trzeba, to iest: uczynić go niepłonnie, niepowierzchownie, nie szkolnie, ale gruntownie i rzetelnie uczonym dla iego szczególności, dla dobra Oyczyzny, dla pożytku powszechności, żeby się nie tego uczył, co ze szkół wyzedłszy, zapomnieć ma, i czego nigdy w używaniu mieć nie będzie, lecz tego, co i rozumem, i sprawami iego zawsze kierować powinno, co mu szacunek i miłe przyjęcie w społeczności sprawi.

III. Przydamy teraz roztrząśnienia wątpliwości i zarzutów względem nowo ułożonego nauk wyboru i porządku.

I. Nowość iest podeyzzrana. Odmiana instrukcyi byź może szkodliwą Religii, obyczajom, i obywatelstwu.

Nic nie iest prawdziwzszego, iako, że nowość wzbudza podeyzzrenie i trwogi, zwłazcza, kiedy się tyle razy doświadczyło, iż wznawiania obalając rzeczy dawne, albo nic na ich miejsce nie postawiły, albo nic lepszego, albo ieszcze wprowadziły rzeczy szkodliwe. Coż w okolicznosci odmian i przekształcenia na nowo obyczajui iakiego rozsądny człowiek czynić powinien? równie daleki od skwapliwego chwycenia się nowości, iako od ślepego do dawności przywiązania, za prawidło w sądzie swoim te prawdy założyć sobie ma: że ani dawność przez się samą, ani nowość rzeczy iakiey, dobrą ią i pożyteczną nie czyni, ale iey samey natura, zgadzanie się z zdrowym rozumem, zdatność do przyniesienia rzetelnych korzyści, i zdolność do otrzymania końca, który się przez nią zamierza. Dawność daie powagę zdaniom i zwyczajom, ale często daie ią błędom. Nowość pod pozorem naprawy zwykła płuć, niszczyć; ale odnawianie rzeczom ludzkim koniecznie potrzebne, często pożyteczne odmiany wprowadza: gdyż rozumu ludzkiego moc nie iest do tych czas wyfilona, i co dzień się nowe wzrosły wiadomości rozmaitych czynią. Trzeba więc, śródkiem postępując, do dobrego w naszey materyi sądzenia, uftanowiony nauk sposob mieć sobie dobrze wiadomy, trzeba dobrze zważyć iego zdolność w doprowadzeniu do zamierzonego edukacyi Młodzieży Polskiej końca. J do takiego to porownywania i

ważenia, do takiego sądu zaproszeni są wszyscy dokładną rzeczy, o którą idzie, znajomość mający. Czynieć to mogą z wzmiankowanej wyżej tablicy układu nauk. Dla samey nowości odrzucać rady, przepisy, nauki, i kunszty, jest nieroztropna, i niegodna stworzenia darem rozumu od Boga opatrzonego, jest zwyczajna grubym wieśniakom zażywaiącym przeciw najlepszej radzie owego argumentu, nie bywało tego. Bydź może, iż nowość wzbudza roztropną ostrożność, ale bydź też może, iż obrusza niewiadomość, proftotę wprawioną wiednę drogę, gnusność, i zaftarzały upor, a często bardzo szczegulne iakie interessa. Wieluż to z nas pamięta, gdy się około nauk w kraiu naszym od ludzi oświeconych czyniły odmiany, kiedy na mieysce płochey śmiechliwie upstrzoney, i frazkek pełney wymowy, gruntowną, rozładną i prawdziwą stawiono, kiedy dzikie pytania, bałamutne spory, prożne i dziwaczne szpekuly z Filozofii rugowano, aby wiadomości natury, pożytecznym znajomościom ustąpiły mieysca, iakie na to krzyki, iakie walki, iakie przeszkody powstawały? A dzisiay, gdy mgły uprzedzenia po większej części upadły, gdy się prawda w swoiey iasności okazuje, wstydziłby się nie ieden przeciw temu odezwąć, i dawniejszego sposobu mowienia używać. Wieleż rzeczy w rodzaju kunsztow i robot rożnych, są nam ku pożytkowi i wygodzie, które poprzedników naszych ieszcze dobrze z swych skutkow nieznaome, wzbudzały wysmiewanie i nagany z przyczyny samey nowości. W samey naypożyteczniejszey dla człowieka zabawie, rolnictwie, iak wiele polepszenia, odmian i wydoskonalenia, iedni z rozumnych Ziemian wprowadzili, drudzy przyięli, co się prostactwu, z każdego stanu godną pogardy, lub sprzeciwienia nowością zdało? Toż mowić w przedsięwziętey rzeczy. Podobno za lat kilkanaście wstydzić się wielu będą prędkości w niezbacnym ganieniu tego, co skutki dobrym i pożytecznym ukażą. Zawsze należy powtarzać tę prawdę: trzeba bydź ostrożnym na nowość, ale nie trzeba bydź ślepo przywiązanym do tego, co bywało, przez tę iedynie przyczynę, że tak bywało.

Coż, kiedy łatwo jest pokazać, iż ta nauk odmiana, i iak zowią reforma, nie tak nową jest, iak się wydawać może w oczach tych, do których wiadomość, co się na świecie dzieie, albo wcale nigdy, albo zbyt późno dochodzi? Nie wspominaiąc, iak dawno we Francyi, Anglii, Włoszech, i Niemczech poczynione w naukach odmiany, pomimo przeciwności nieoddzielney od każdego polepszenia, ziednały im sławę, i sprowadziły rzeczywište pożytki, tak, iż teraz jest iedno ze starań rządu w tamtych kraiach, aby poczynione naprawy, co raz więcey doskonalone były; u nas samey po
przypa-

przypadley w naukach szkolnych odmianie , wiele iuż takowych rzeczy w bieg ćwiczenia Młodzi wprowadzonych było. J tak nie mówią o odmianach w Grammatyce, Retoryce, Poetyce &c. Arytmetyka z Geometrią przyłączona była do Filozofii szkolney , w Fizyce miało miejsce opisanie rzeczy przyrodzonych , zwierząt, roślin , gatunku ziemi , równie iako Mechanika i Hydraulika &c. wiele iednak poprawy, wydoskonalenia, i w lepszy porządek ułożenia potrzebowało. Należało zamierzyć pewny i istotny cel wszystkim tym naukom, to jest pożyteczność w prywatnym i publicznym życiu , niby promienie rozrzucone w jeden punkt ściągając. Należało zachować związek umiejętności , i ułatwić sposob ich nabycia. Tęgo dokazać w nowym układzie nauk , staraniem jest układających.

Zęby Młodzi podawać naukę moralną zaraz od wstępu w instrukcyą publiczną ; zęby się Arytmetyki i Geometrii każdemu użyteczney , stopniami taż Młódź uczyła , zęby Fizyki i dzieiow natury zabierała gruntowną znościomość z poznaniem , co jest , i dla czego jest na świecie , iak darow Stworecy używać na korzyść swoią i kraiową ; zęby w wyższych szkołach wchodziła w znościomość Prawa i powszechnego narodow , i swego oyczystego ; zęby ią wprawiać wcześnie do szukania w każdej nauce rzetelnego pożytku , i zażywania umiejętności ku potrzebom publicznego i prywatnego życia ; te rzeczy , choćby nowe były , z naygorętszą chęcią każdy rozsądny człowiek , każdy dobry obywatel chwycićby się ich powinien. Mielibyśmy czego naszemu Narodowi winstować , zęby miał ten zaszczyt , że pierwszy takie rozrządzenie pożytecznych umiejętności uczynił. J w samey rzeczy ten układ nauk , ten sposob ich prowadzenia , w samym zamysle ksiąg elementarnych , czyni naszemu kraiowi chwałę pierwszeństwa , i podanego drugim narodom przykładu.

Ze odmiana w instrukcyi bydź może szkodliwą , nie idzie za tym , iż ta , która się nowym rozrządzeniem stanowi , szkodliwą jest. Nie o możności , ale o rzeczy sądzić należy. Możnaż bez zgwałcenia szufności , bez winy potwarzy , ten układ instrukcyi , w którym Chrześciańskie i obyczaiowe nauki pierwszeństwo przez cały bieg szkolny utrzymują , w którym nayistotniejszy obywatelowi umiejętności i wszystkie inne , z zamierzeniem do celu , tak szczegulney , iak powszechney pożyteczności , przepisane są , iako się w obwieszczeniu , i w tym piśmie widzieć daie , możnaż , mówię , ten układ o niebezpieczny Religii , obyczaiom , i obywatelstwu posądzać !

2. Zarzut. Zaniedbanie Łaciny w nowym rozrządzeniu nauk. Dla przekonania każdego o fałsz tego zarzutu, odżyłam do wykładu przepifanych nauk, w ninieyszym piśmie podanego, w rozdziale drugim. Dwie tylko uwagi tu powtarzam dla zarzucających. Pierwsza: czyli słuszna, czyli nie wstyd jest, bez wiadomości, iak się rzecz ma, roić obwinienia, i chcieć sądzić? powtore: że byłby bład wielki, i gruba niewiadomość myśleć, iż się Młodz Szałchecka łaciny dla famey łaciny, i z zaniedbaniem istotnych umiejętności uczyć ma. J z tey przyczyny może się ieszcze komu zdawać, że nadto czasu w nowym układzie na naukę tego języka dano.

3. Zarzut. Nie ieszcze to wiele wyciągać po młodym, przepifywać mu tyle nauk? Wiele w tym układzie jest takich rzeczy, ktorych się potym człowiek nauczyć może? Siedm Klafs wyznaczono na szkoły Woiewodzkie. W przeciągu lat siedmiu iak wiele się młody dobrze prowadzony nauczyć może. Zwłaszcza: że wolno będzie młodszym dla wydoskonalenia się i więcey czasu niż rok, w jedney Klafie bawić? Nie jest wiele umiejętności przepifanych, kiedy wżyskich podług Artykułu II. Obwieszczenia, dziefięć tylko obrano. Mało wyjąwszy, każda z nich przez kilka, lub dwie przynajmniey Klafs dawana bydź ma. Trzeba też dla młodego pomiarkowanej rozmaitości nauk, żeby uniknął tęschnoty, najszkodliwzey nieprzyziaciolki każdej zabawy. Porządek zachowany w każdej nauce, względ na wiek i pojętność uczniow, na związek między sobą umiejętności, naznaczenie książek elementarnych z iasnością i łatwością napisanych, dziwnie skroci i ułatwi pracę młodego człowieka, (c) a widoczna tego, czego się uczyć będzie, pożyteczność, ktorą mu okazywać będą, ktorey sam dozna, miłą mu i smaczną instrukcyą uczyni. (d)

Czemuż zaraz od pierwszej młodości nie uczyć rzeczy pożytecznych, kiedy za jednym czasem i kosztu nakładem, może młody człowiek lub tego nabyć, co mu się na zawsze przyda, lub tego tylko, czym się w szkołach zabawia, albo męczy, a wyszedłszy z nich, pogardzi? za coż dwoiaka robota? kiedy wiek młodsz y znośniesz y co do pracy, żywiesz y co do pojęcia, łatwieysz y co do pamiętania; kiedy w dalszych latach insze sprawy

---

(c) Omnia breviora reddet ordo & ratio, & modus. *Quintil.*

(d) Nim książki elementarne wyidą, instrukcyja nie może bydź jednolstną, ani pewną. Lepiej jednak wytrzymać koniecznie potrzebą w ich zrobieniu czasu przeciągłość, a co dobrego otrzymać; niż skwapliwością dopuścić błędow wkrótce mających naprawę potrzebować.

wy więcej go zatrudniać małą? Wieluż z nas doświadczyło tego na sobie, iż z narzekaniem na przepędzoną w nieużytecznym i płonnym uczeniu się młodość, chwytając się i z uślnością, a pracą wielką nabywać trzeba było tych wiadomości, bez których poznali jak szpetna i szkodliwa bydź na świecie, i wchodzić w sprawy domu i Rzeczypospolitey. (e)

Nikt rozsądny, ani zamierzać, ani wyciągać w instrukcyi Młodzi nie może, aby we wszystkich tych naukach doskonałą została w samym czasie ich biegu: ale ćwiczenie w naukach Młodziana takie bydź powinno, aby go wprawiło w miłość wiadomości pożytecznych, aby mu dało poznanie ich natury, początków i użycia dalszego; a kiedy pewny smak zabierze do jakiego nauki rodzaju, już wprowadzony w iey znościomość, wiadomości sobie mieć będzie iey ofnowę, sposoby doskonałszego iey nabycia, i książki lepsze w tey materyi. (f) Jeżeli tego instrukcyja publiczna dokaże, zadość się iey zamierzeniu stało. J do tego niniejszy układ oczywiście służy.

II. Zarzut. Może Kommissya Edukacyi w ustanowieniu instrukcyi błądzi.

Jdzie tu o osądzenie, czyli w samey rzeczy błądzi. Ktoż o tym zdanie dawać będzie? każdy rozsądny człowiek i dobry Obywatel, wiadomy z gruntu rzeczy, o ktorey się sądzić podeymuje, biegły w tych materiyach, w ktorzych ma dawać wyrok. Damyż to, iż tacy ludzie sąd swoy powiedzą. Czyliż i tym nie będzie można mowić, iż błądzić mogą? a tak zapędzi się zarzut w nieskończoność, i nic się pewnego nie ustanowi. Należy wybrać ludzi ze wszystkich miar zdatnych do urzędu, i na ich sprawowaniu przestać. Będą zawsze w odpowiedzi Rzeczypospolitey samey. Ale gdy się kogo niesłusznie i z przewidzenia jakiegoś, lub plotliwych pogłosek obwinia, należy niewiadomość objaśnić, upor przekonać, potwarz odbić, i poskromić. Zwłaszcza: iż wiadomo jest z Uniwersału Kommissyi Edukacyi, iako wszystkich użyła do tego środków, aby z pewnością i bez błędu w układzie instrukcyi postępować mogła. Otworzyła w owym liście myśli i chęci swoje; udawała się do wszystkich, ktorzy w kraju naukami zawiadowali; zapraszała wszystkich mających oświecenie obywatelów, aby rady i ułożenia swoje w przedsięwziętey rzeczy iey udzie-

---

(e) Scholæ discimus non vitæ. Sen.

(f) W książkach Elementarnych będzie dana wiadomość najlepszych dzieł w każdym rodzaju nauk, z ktorzych czytania potym każdy w umiętności sobie przywoitszey doskonalić się może, i powinien.

udzielali, aby się z nią znofili, ofiarowała zachęcające do tey roboty nadgrody. Z podanych rad co się lepszego, co zamierzonemu Narodowey Edukacyi celowi nayprzyzwoitszego zdało, przyjęła, i rozrządzenie swoje z tego złożyła.

Cokolwiek jest ludzi w Europie znaiących się na przedsięwziętey rzeczy, do których wiadomość układu tego nauk doszła, wszyscy dali bardzo wyraźne i pewne świadectwa dobroci iego. Wielu się oświadczyło z życzeniem, żeby ich kraie za tym poszły przykładem. (g) Coby też ci ludzie rzekli, gdyby im powiedziano, iż się znajduią w kraju obywatele, którzy to rozrządzenie stawiaią za cel nagany, prześladowania i strosfowania swego, którzy ie ochydzic, i zniszczyć ufiluią?

Nie idzie tu o zawzięte sposoby i kształtu nauk utrzymywanie, ani o przesadzanie się z szczegulnych względow, lub o chwałę wynalazku; ale cała rzecz jest o dobro pospolite, o naprawę obyczajow i istotney części rządu, którą jest instrukcya. Uwagi te dążą do objaśnienia w tey mierze każdego, uwiadomienie się pragnącego. Zakończmy ie powtórzeniem ieszcze zapraszania każdego; niech poda lepszą plantę nauk po szkołach Woiewodzkich, strosfowaną zawsze do celu edukacyi człowieka i obywatela, Kommissya Edukacyi Narodowey przyjmie ią z ukontentowaniem, i wykona z gorliwością. *Si quid rectius istis nosti, candidus imperti.*

(g) Kiedy rząd Francuzki naylepszy kształt w tych dniach bierze wyrokiem Krolewskim, podane jest napisanie ksiąg elementarnych tego Roku 1776. i naylepszemu w pisaniu ich powodzeniuznaczono nadgrody. Ludzie rownego umyślu i podobnych chęci na iednakowe myśli przypadaią.

XVIII. 2.

1521